

FÖRKÖLI GÁBOR

A bőség zavara

SZILÁGYI ISTVÁN: MESSZE TÚL A LÁTHATÁRON

MMA Kiadó
Budapest, 2020
512 oldal, 4800 Ft

Gondolta volna a kedves olvasó, hogy a puskacső nem jó szívszálnak? Szilágyi István új könyvéből, amelynek címe *Messze túl a láthatáron*, most megtudhatja. A regény szereplői oldalakon keresztül fejtegetik, hogyan lehet a bort a leghatékonyabb kiszívni a kancsóból, akár fekvő helyzetben is. Bár Szilágyi humora decensebb és visszafogottabb, a részlet sok szempontból hasonlít a *Gargantua* hírhedt *torche-cul* fejezetére, amelyben a nyiladozó elméjű ifjú óriás aprólékosan elmagyarazza, hogy hosszas kísérletezés után mit talált a legalkalmasabbnak seggtörlésre. (Egyébként a pelyhes kislibát.) Hasonlóan Rabelais művéhez, Szilágyi könyve bizonyos értelemben inkább enciklopédikus mű, mint regény, és bár majdnem pontosan ötszáz oldal terjedelmű, cselekménye szinte alig van.

A könyv a Rákóczi-szabadságharc idején, illetve az azt követő évtizedekben játszódik. A szerzőt a fejedelem alakja már régóta foglalkoztatta. Szimbólumként már a *Kő hull apadó kútba* című nagy erejű regény elején is megjelenik: a hazájától búcsúzva látjuk őt egy színes nyomaton, a régi tisztaszobák elmaradhatatlan ékességén. Ezúttal a szerző egész regényt szentelt a témának. A könyv főszereplője Tompay Wajtha Mátyás, kitalált figura, Rákóczi titkára. A regény első felében az Oszmán Birodalomból, diplomáciai küldetésről látogat haza családjához télvíz idején, amikor kiderül, hogy feleségét nem sokkal korábban elcsalta otthonról egy rejtélyes kuruc ruhás illető. Az asszonyt holtan találják meg, szánjával beszakadt egy jeges tóba. Wajtha Mátyást a regény második felében néhány évtizeddel később vármegyéje bírájaként látjuk viszont. Innentől kezdve a jegyzővel és a törvényszolgálval beszélget személyes múltjáról, régi ítéleteiről, és miközben megtudunk egyet s mászt felesége eltűnéséről is, felsejlik előttünk, hogy az új hatalom spionjai minden lépését követik az egykori kurucnak.

Szilágyi István előző nagyregényében, a hódoltság korában játszódó *Hollóidőben* mesterien használta fel a Ráckevé-

ről török rabságba hurcolt protestáns lelkész, Szegedi Kis Istvánnak tanítványa, Skarica Máté által írt életrajzát. Igazán azonban a szereplők teológiai, történelembölcseleti vitáiból lehetett érezni, mennyire magabiztosan kezeli a szerző a magyar reformáció korának történeti anyagát. Szilágyi ezúttal is a régiség irodalmi hagyományának elmélyült ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Könyve írása közben ráérezett arra, hogy a koraújkorai írásbeliség nem mindig a hierarchikus információelrendezés vagy a célirányosan haladó narráció híve, hanem a mellérendelésé, a halmozásé. A korszak több szónoklattana a bőséges beszéd művészeteként határozza meg a retorikát. Ha ugyanis nem dolgozunk ki megfelelő hosszúságú körmondatokat, ha nem halmozunk fel elég példát, érvet vagy jelzőt, nemcsak a mondandónk nem lehet elég meggyőző, hanem a szónoki képességeink bizonyítására sem lesz elég esztétikai terünk. Szűkszavú szövegben egyszerűen nem mutatkozik meg a szónoki mesterség szépsége. Erasmus nyomán a kora újkor kétféle retorikus bőségről beszélt: a szavak bőségéről és a dolgokéről.

Ami a nyelvi bőséget illeti, Szilágyi zamatos nyelvében ezúttal sem kell csalódnunk. Mondhatnánk kissé közhelyesen azt is, hogy nyelve ízig-vérig erdélyi, de mégis teljesen egyéni módon használja a tájszavakat vagy a tőlük szinte megkülönböztethetetlen szóalkotásokat és idiomatikus fordulatokat. Az eredmény egy igen meggyőző, ám felesleges archaizálásoktól mentes régi-új magyar nyelv. A tárgyi bőség pedig, amelyről hosszasan kell szólnunk, leginkább Wajtha Mátyás beszélgetéseiben bontakozik ki. Jólehet a párbeszédetek közben a regény valamennyire halad a főszereplő múltjának utólagos feltárása felé, ezeket olyan sűrű kitérők, elmélkedések tarkítják, hogy már értelmetlen volna azt mondani, hogy ezek másodrendűek az elbeszéléshez képest. Mintha a szerző Faludi Ferenc *Téli éjszakák* című keletes novelláit követné, amelyekben az elbeszélők párbeszédként előadott történetekbe antik példázatok és bölcseleti kitérők ágyazódnak. Szilágyinál pedig jogesetek, mindenekelőtt pedig boszorkányperek sorjáznak egymás után, és Wajtha Mátyás beszélgetéseiből a babonák, a népi orvoslás praktikáinak, a gyógyító és mérgező növények néprajzi igényességű gyűjteménye kerekedik ki, amelynek lehetséges előszövegei között az *Ördögi kísérteteket* és *Werbőczy Hármaskönyvét* éppúgy ott találjuk, mint Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című emlékiratát, amelyben a szerző az erdélyi szokások megváltozása miatt dohog. A művelődéstörténet és a folklorisztika szerelmesei egyszer majd forráskutatói szemmel is átnézhetnék Szilágyi könyvét, aki minden bizonnyal módszeresen vadászta a szövegben előforduló kuriózumokat. Volna felfedeznivaló bőven, véletlenül én is tetten értem, hogyan merít a szerző a folklorizálódott közös anekdotakincsből. Egy alkalommal ugyanis Wajtháék egy olyan bűnügyet tárgyalnak ki, amelyhez hasonló Bálint Tibor kultikus lumpenregényében, a Kolozsvárott játszódó *Zokogó majomban* is emlegetnek: a gyilkosok patkónyomot ütnek az áldozat homlokára, hogy azt mondhassák, a ló rúgta agyon.

A felidézett nyomozásról, bizonyítási eljárásokról és ítélet-végrehajtásokról olvasva szintén megdöbbenőnek hatnak a már-már a körülményességig részletes leírások, amelyeket Szilágyi ízes fordulatai, gazdag metaforikus nyelve ment meg az unalomtól. Amikor Wajtha feleségét keresik, az elbeszélő aprólékosan bemutatja, hogyan törik fel a jeget, hogyan haladnak fokozatosan a kutatással, és hogyan kell megkülönböztetni a frissen befagyott, göröngyös jégfelületet az eredeti sima jégtől. Egy másik helyen a beszélgetők azt fejtegetik zavarba ejtő részletességgel, hogyan hajtották végre Wajtha bíró ítéletét egy istenkáromlón. Innen azt is megtudjuk, milyen komoly technikai felkészültséget igényel a fizikai kegyetlenség: „A ko-

vácsról azt beszélték, fél napon át próbálta kiókumlálni, hogy milyen szeget kalapáljon, az inasával kiöltette a nyelvét, s úgy forgatta a legényke fejét a patkolófészter gerendája iránt, ahogy majd Böjtkös [a vármegye hóhérja] fogja az istenkáromlóét, mikor az akasztófához a nyelvit odaszegezi. Merthogy a tekintetes úr keményen meghagyta, az istenkáromló nyelvet a vesztőnek anélkül, hogy levágná, kell a törvényfához szegeznie” – és még sokáig folytathatnánk az idézetet. Ez a sok konkrétum megdolgoztatja az olvasó figyelmét, de keveset hagy a képzeletnek. Nem a jelzés értékű fogalmazást és az elhallgatás írói fogását választja a szerző, hanem az abszurditásig fokozza a regényben teremtett világ leírását.

Ha tehát a történelmi krimiként is értékelhető szál szinte mellékes Wajtha bíróék szerteágazó beszélgetéseihez képest, akkor nem kerülhetjük meg a kérdést, hogy mi a tétje ezeknek a múltidéző csevejeknek. Röviden: Wajtha, akit a vármegye emberei viselt dolgairól faggatnak, Seherezádé helyzetében van. Amíg beszél, fölényben marad. Meséivel tartja szóval és zavarja össze a botlásaira leselkedő spionokat, ügynököket, az új kormányzat embereit. Még az is lehet, hogy a bíró paranoiás, vagy hogy ha van is ügynök a közelében, nem az, akit ő annak gondol. Ő is sejti, hogy talán nem is az élete múlik a dolgon, vagy ha igen, legfeljebb halogathatja bukását, mindenesetre addig is élvezi, hogy nyeregben érezheti magát, amikor állítólagos besúgója zavarán mulat.

Ez a zavar első pillantásra onnan eredhet, hogy Wajtha szerepet játszik, mókázik, színlel, és egyszer beszélgetőtársának őszinte megdöbbenésére eljätssza, hogy hisz a boszorkányok leleplezéséhez használt vízpróba erejében. Az igazán felkavaró viszont az, hogy Wajtha szinte minden beszédtemával a morális pozíciók bizonytalanságára mutat rá. Arra, hogy az ember nem is annyira etikai értelemben, mint inkább ismeretelméleti szempontból kevés ahhoz, hogy a másik ember élete felől dönthesse. Ez a meglehetősen egyszerű üzenet van a regény középpontjában (és ez az egyszerűség, evidencia talán nem is tesz jót a könyvnek: ha meg kellene neveznünk egy hibát Szilágyi művében, akkor az az volna, hogy a fent említett tárgyi gazdagság és bőség ellenére az írói fantázia nem mindig éri utol az illusztrálni kívánt bölcséleti tételt). Ebből a szempontból nagyon radikálisan kérdez rá a szöveg a végét járó Rákóczi-szabadságharc mint sehová sem mutató, de annál több szenvedést okozó háború értelmére, és ebből a szempontból teszi fel a kérdést Wajtha, hogy vajon ítélkezhetünk-e embertársaink felett, és van-e értelme az aprólékosan kidolgozott jognak. Az egész gondolatmenet pikantiériáját nyilván csak fokozza, hogy az ebbéli kételyeket éppen egy bíró szájából hallják potenciális feljelentői. A könyv a maga szépirodalmi eszközeivel, de filozófiai igényességgel vizsgálja a hatalom és a büntetés archeológiáját. Ennek az analízisnek kiemelkedő pillanata, amikor a szerző pontosan rámutat arra, hogy a hatalom nem igazságot tesz a bűnösökön, hanem – kisé Foucault módjára szólva – maga hozza létre a bűnös szubjektumokat a saját igényei szerint. Ha máglyára kell küldeni tíz boszorkányt a vármegyében, akkor a fogdmegek onnét is előkerítenek tíz boszorkányt, ahol egy sincs, miközben akár az igazi rablógyilkosokra rá sem hederítenek. *A Messze túl a láthatáron* Szilágyi István leginkább kísérleti jellegű regénye, ami nagyon nagy szó a szerző életkorában, akinek úgy látszik, hogy eszében sincs hattyúdala készülni. Ismerete nélkül nem lehet teljes értékű az eddigi életmű problémavilágának értelmezése, és bár valószínűleg nem fogja leváltani Szilágyi olvasótáborában a *Kő hull apadó kútba* és a *Hollóidő* helyét, legfeljebb a nagy életműhöz mérve tűnik valamelyest halványabbnak. De így is ragyog.